

the logical sequence of actions aimed at accomplishing the tasks of investigation and achieving the desired result.

Keywords: tactical solution; algorithm; methods of crime investigation; tactical operation; system of tactical methods.

УДК 343.98:343.326

Г. О. Чорний, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

СЛІДИ ВИБУХУ ЯК СКЛADOVA КРИМІНАЛІСТИЧОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТИПОВОЇ КАРТИНИ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Розглянуто основні питання загальної криміналістичної класифікації слідів при вчиненні злочинів терористичної спрямованості. Особливу увагу приділено розгляду та класифікації вибухових пристроїв (речовин), їх будові та принципу застосування при вчиненні зазначених видів злочинів. Зроблена спроба класифікації слідів вибухових пристроїв і вибуху як на стадії підготовки, так і вчинення злочинів терористичної спрямованості.

Ключові слова: злочини терористичної спрямованості, сліди вибухових пристроїв і вибуху, класифікація слідів вибуху, боротьба з тероризмом.

Сліди вчинення злочину в криміналістичній літературі це поняття, що найчастіше наводиться як «сукупність найбільш характерних слідів певного виду злочину», або «типова слідова картина злочину». Вони мають істотне значення для таких напрямів застосування:

— є елементом криміналістичної характеристики, коли той або інший злочин відносять до певного виду, типу, роду та відрізняють його від суміжних видів злочинів;

— перебувають у тісній кореляційній залежності з іншими елементами криміналістичної характеристики;

— є підґрунтям для організації й планування розслідування злочину слідчим, прокурором.

Безпосередньо розглядаючи типову слідову картину злочинів терористичної спрямованості, слід визначитися, що під поняттям «злочини терористичної спрямованості» треба розуміти в широкому значенні «загальнонебезпечні діяння, суть яких полягає в залякуванні населення з метою примушування адресатів впливу до ухвалення вигідних для терористів рішень і відповідає таким ознакам, як:

1) публічний характер виконання з претензією на широкий громадський резонанс;

2) навмисне створення обстановки страху, напруженості на соціальному рівні, яка спрямована на залякування населення або певної його частини;

3) застосування насильства стосовно одних осіб (безвинних жертв) із метою примушування до певної поведінки інших осіб, від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень»¹.

Слід, його поняття називають своєрідним криміналістичним модулем, тією «цеглинкою», що лежить у фундаменті будинку криміналістики².

Філософським підґрунтям дослідження й вивчення слідів (у широкому розумінні) є безумовно теорія відображення, сутність якої визначається «як процес і результат взаємодії, за якого особливості одного об'єкта в іншій формі відтворюються в особливостях другого об'єкта. Взаємодія об'єктів ніколи не відбувається безплідно, обов'язково залишаються наслідки. При цьому необхідно умово відображення є схожість із відображуваним і відповідність йому. У відображенні як загальній властивості матерії можна умовно вирізнити три етапи: у неживій природі, у живій природі та на соціальному рівні. Цим етапам відповідають такі форми відображення: фізико-хімічне, фізіологічне, психічне, у формі свідомості, носієм якого є людина»³.

У криміналістиці сліди злочину в широкому розумінні традиційно класифікуються на два види: 1) матеріальні сліди; 2) ідеальні сліди.

Ідеальні сліди можна розглянути як «сліди у свідомості людини, що являють собою специфічну форму вищого рівня психічного, цілеспрямованого, активного, вибіркового відображення, здійснюваного в чуттєво-раціональній формі, у результаті якого формується відносно адекватний, суб'єктивно-об'єктивний “відбиток” – уявний образ у пам'яті людини, заснований на раніше сприйнятій інформації та є формою збереження відповідної інформації»⁴.

До ідеальних слідів у системі криміналістичної характеристики злочинів терористичної спрямованості слід віднести відповідні показання (інформаційні навантаження в пам'яті) осіб залежно від:

— процесуального статусу, а саме: 1) показання свідків учинення злочинів терористичної спрямованості; 2) показання потерпілих від учинення злочинів терористичної спрямованості; 3) показання підозрюваних у вчиненні злочинів терористичної спрямованості;

— віку осіб, а саме: 1) показання малолітніх і неповнолітніх свідків, потерпілих, підозрюваних у вчиненні злочинів терористичної спрямованості; 2) показання осіб зрілого віку; 3) показання осіб похилого та пенсійного віку;

¹ Емельянов В. П., Иманлы М. И. оглы. Понятие терроризма в уголовном законодательстве и уголовно-правовой науке. *Криминалистъ первопечатный*. 2012. № 4. С. 74–83.

² Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: НОРМА-ИНФРА-М. 2001. С. 63.

³ Данільян О. Г., Тараненко В. М. Основи філософії: навч. посібник. Харків: Право, 2003. С. 154–155.

⁴ Затепацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія/за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2010. С. 19–20.

— психо-фізіологічного стану особи, а саме: 1) особи, які страждають психо-неврологічними вадами здоров'я; 2) особи, які страждають фізичними вадами здоров'я.

Матеріальні сліди про обставини вчинення злочину та особу злочинця є найбільш поширеними в слідчій і судовій практиці та охоплюють¹:

— зміни в обстановці місця події. Ці зміни, відображаючи дії злочинців, потерпілих та інших осіб, дії знарядь, засобів і механізмів полягають у порушенні початкового положення, місцезнаходження, стану та структури різних об'єктів, що становлять середовище, у якому здійснено злочин;

— сліди-відображення, до яких відносять передусім сліди рук, ніг, транспортних засобів, сліди застосування вогнепальної зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв, сліди авіаційних, залізничних катастроф та ін.;

— предмети – речові докази;

— документи – докази підготовки, здійснення та/або приховування злочину.

Документи в такому разі слід розглядати в найширшому значенні відповідно до ст. 99 КПК України: як спеціально створений із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як докази факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Найбільш розповсюдженими слідами, які залишаються після вчинення злочинів терористичної спрямованості на сучасному етапі розвитку криміналістики, є як сліди застосування вибухових речовин, вибухових пристроїв, так і самі речовини та зазначені пристрої.

Вибуховий пристрій розглядається в криміналістиці як спеціально виготовлений пристрій для виробництва вибуху. Основними елементами вибухового пристрою є: заряд вибухової речовини, засіб підривання, облаштування приведення вибухового пристрою в дію та його корпус².

До криміналістично значущих ознак вибухового пристрою слід віднести: одноразовість застосування, наявність вибухових речовин, наявність засобів підриву, здатність завдавати ураження.

Вибухові речовини (ВР) в балістиці – це хімічні сполуки або їх суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу (удару, тертя, нагріву та ін.) вибухати. Характеризуються швидкістю вибухового перетворення (швидкістю детонації), теплотою вибуху (кількість тепла, що виділяється при вибуху, 1 кг ВР), складом і об'ємом газоподібних продуктів, їх максимальною температурою, чутливістю до механічних і теплових дій та іншими властивостями, а також бризантністю (здатністю при вибуху на місцевості робити дробіння середовища).

¹ Методика расследования отдельных видов преступлений/В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. Киев: Вища шк. 1988. 405 с.

² Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. М.: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.

Отже, за складом ВР розподіляються на хімічні сполуки чи їх суміші, а за призначенням – на ті, що ініціюють (первинні), і бризантні (вторинні) ВР. Вибухові речовини, що ініціюють, високочутливі до простих початкових імпульсів (удару, тертя, електричної іскри та ін.), застосовуються для збудження вибухових перетворень у зарядах інших ВР. Бризантні ВР мають велику швидкість детонації (до 8,5 км/с). До них належать гексоген, октоген, тетрил, тротил та ін. Бризантні ВР використовуються для виготовлення різних боєприпасів і вибухових пристроїв. При вчиненні злочинів терористичної спрямованості також використовуються пластичні ВР¹.

Вибуховий пристрій складається із заряду, засобу підривання, додаткових елементів і механізмів.

За формою заряди бувають: зосереджені (де співвідношення поздовжнього й поперечного розмірів заряду не більше, ніж 4 до 1), подовжені (співвідношення довжини до поперечного перерізу 5 до 1 і більше), кумулятивні. Останні можуть бути за формою з конічною, сферичною або клиноподібною заглибиною, основним призначенням яких є спрямоване руйнування міцних матеріалів.

До засобів підривання належать пристрої, призначені для порушення (ініціації) вибуху зарядів вибухових речовин. Вони є підґрунтям функціональної схеми, режиму спрацьовування та типу вибухового пристрою як промислового, так і саморобного. До них відносять засоби ініціації й засоби передачі імпульсу.

Засоби ініціації є пристроями, які спрацьовують від простого початкового імпульсу, наприклад, від удару, тертя, нагрівання, іскрового розряду, і призначені для займання пороху, піротехнічних складів та детонації бризантних вибухових речовин, підрозділяються на засоби займання й засоби детонації.

Засоби займання – це пристрої, що виділяють теплову енергію у вигляді променів полум'я, нагріву спіралі накалювання, іскрового розряду. До них належать ударні, теркові, хімічні капсулі, електрозапальники.

Засоби детонації призначені для перетворення початкового імпульсу у вибуховий імпульс, до них відносять:

— капсулі-детонатори, що перетворюють тепловий (промінь вогню) або механічний (удар, тертя) імпульс у вибуховий;

— електродетонатори, що складаються з електрозапальника й капсуля-детонатора та перетворюють електричну енергію у вибуховий імпульс;

— запали, що складаються з капсуля-детонатора й капсуля-запальника та перетворюють механічну енергію у вибуховий імпульс і здатні здійснювати затримку вибуху за рахунок часу горіння сповільнювального складу;

— проміжні детонатори, що є зарядом великобризантної вибухової речовини та призначені для надійної передачі й посилення початкового вибухового імпульсу від капсуля-детонатора до основного заряду.

¹ Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия.

Сліди-відображення та сліди-накладення при застосуванні вибухового пристрою можуть бути виявлені на різних об'єктах обстановки місця події, тілі й одязі потерпілих, затриманих підозрюваних, на елементах вибухового пристрою. Сліди виникають як на стадії приготування до вчинення злочинів терористичної спрямованості, так і на стадії його вчинення та за своєю природою походження є неоднорідними. Сукупність фізичних, хімічних і біологічних процесів, які супроводжують та/або беруть участь у процесі вибуху, дозволяють установити вид вибухового пристрою, механізм, місце, час, обставини його підготовки та інші обставини. Усе різноманіття слідів застосування вибухових пристроїв залежно від умов і часу слідоутворення можна класифікувати на:

— сліди, утворення яких пов'язане з незаконним виготовленням, придбанням, збутом, зберіганням, перевезенням або носінням вибухових речовин чи вибухових пристроїв;

— сліди підготовки вибухового пристрою до безпосереднього вибуху;

— сліди застосування вибухового пристрою при вчиненні злочину (сліди вибуху)¹.

Сліди, що належать до типової слідової картини *першого рівня класифікації* утворюються та відповідно в подальшому при огляді можливо виявляються на: різних елементах вибухового пристрою; частинах одягу, який використав злочинець; тілі підозрюваного (сліди в піднігтьовій зоні, сліди на пальцях, долонях, кистях, у носовій і ротовій порожнинах); предметах і об'єктах, що використовувалися для виготовлення, зберігання, перевезення або носіння вибухового пристрою, вибухових речовин. До них належать:

— сліди, що свідчать про належність вибухового пристрою або окремих його елементів (маркування на окремих елементах вибухового пристрою заводського або саморобного виготовлення, сліди таврування, саморобні написи та інші ознаки, за якими можна встановити вид, форму, місце й дату виготовлення вибухового пристрою або окремих його елементів);

— сліди, що залишилися на вибуховому пристрої в результаті його виготовлення. До таких слідів треба віднести передусім сліди механічної та/або термічної обробки корпусу вибухового пристрою. Це може бути токарна обробка, сліди свердління, розпилювання, фрезерування, зварювання, пайки та ін.;

— сліди металізації або вибухових речовин на одязі злочинців, пакувальних матеріалах, що утворилися від взаємодії з корпусом вибухового пристрою і вибуховими речовинами, що свідчить про їх зберігання, перевезення або носіння;

— сліди пальців рук, волосся, крові чи інших біологічних виділень на вибуховому пристрої або окремих його елементах, механізмах.

¹ Криминалистическая взрывотехника: учеб. пособие/О. А. Белов, А. А. Крымов, А. М. Лютынский, Д. В. Мулындин. М.: Юрлитинформ, 2012. С. 54–55.

Сліди *другого рівня класифікації* утворюються під час підготовки вибухового пристрою до вибуху на місці події. До них належать:

— сліди, які утворюються при транспортуванні вибухового пристрою на місце вибуху. У цьому разі можливе виявлення слідів транспортних засобів, слідів рук, ніг, знарядь злому та інструментів. Особливу увагу треба звертати на виявлення слідів металізації від зіткнення з металевим корпусом вибухового пристрою на одязі підозрюваного, часток речовин і волокон із місця зберігання або транспортування;

— сліди установки й маскуванню вибухового пристрою на місці передбачуваного вибуху. До таких слідів відносять передусім сліди-предмети – вибуховий пристрій або окремі його елементи, сліди їх маскуванню; сліди рук, ніг; фрагменти липкої стрічки, шпагату, дроту; сумки, конверти, уривки паперу доставки, що вказують на засоби й маскуванню вибухового пристрою.

Сліди *третьої групи* – сліди вибуху, є найбільш поширеними слідами при розслідуванні злочинів терористичної спрямованості. До них належать об'єкти живої природи та пов'язані з ними предмети – люди, трупи, одяг, тварини і їх трупи та об'єкти неживої природи – будівлі, споруди, різного роду вузли й агрегати, автомашини, предмети виробничої обстановки та ін., тобто:

— сліди-предмети: а) осколки корпусу (шматки металу, дерева, фанери, пластмаси та ін.); б) фрагменти засобів ініціації (цоколі електроламп, частини електронагрівальної спіралі); в) деталі механізму приведення в дію вибухового пристрою (уламки радіодеталей, залишки годинникового механізму, обривки дроту); г) уражаючі елементи (деформовані цвяхи, гайки, кульки); д) кріплення, залишки камуфляжу й інші вироби, використані в конструкції вибухового пристрою;

— сліди-відображення складають воронки, проломи, поглиблення або вм'ятини в місцях закладки пристрою, тріщини, обпалення та мікроконструктивні зміни в матеріалах виробів, деформації, формозмінення предметів обстановки внаслідок дії ударної хвилі, руйнування повітряною ударною хвилею будівель і споруд, пробоїни й ум'ятини різної форми в предметах обстановки, повне знищення частин тіла людини, травматична ампутація кінцівок, осколкові ураження, опіки різного ступеня тяжкості.

Уражаючими факторами вибуху є: 1) продукти детонації вибухових речовин (продукти вибуху); 2) ударна й звукова хвилі; 3) осколки та частини вибухового пристрою; 4) вторинні снаряди (осколки перешкод, навколишні предмети).

У слідах об'єктивно відображається характер дій злочинців, властивості їх особи і обставини вчинення злочинів терористичної спрямованості. Вивчення слідів дозволяє реконструювати механізм і обставини, спосіб підготовки, учинення й приховування, мотиви та цілі вчинення злочину¹.

¹ Беляков А. А. Матюшенков А. Н. Оружиеведение. Ч. 2. Боеприпасы: учеб. пособие. Челябинск: Челяб. юрид. ин-т МВД РФ, 2004. С. 105.

**СЛЕДЫ ВЗРЫВА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТИПОВОЙ КАРТИНЫ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ**

Черный Г. А.

Рассмотрены основные вопросы общей криминалистической классификации следов при совершении преступлений террористической направленности. Особое внимание уделено рассмотрению и классификации взрывных устройств (веществ), их устройству и принципу применения при совершении указанных видов преступлений. Предпринята попытка классификации следов взрывных устройств и взрыва как на стадии подготовки, так и совершения преступлений террористической направленности.

Ключевые слова: преступления террористической направленности, следы взрывных устройств и взрыва, классификация следов взрыва, борьба с терроризмом.

**TRACES OF EXPLOSION AS A CONSTITUENT
OF CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF A TYPICAL PICTURE
OF TERRORIST DIRECTEDNESS CRIMES**

Chornyi G. O.

There are viewed the main issues of the general criminalistic classification of traces in the commission of a terrorist directedness crimes, in which the traces are divided into ideal and material. The philosophical basis for the research and study of traces in the broad understanding is the imaging theory. At that a necessary condition for mapping is similarity with the represented object and similarity to it. Material traces by their nature cover changes in the situation of the place of incidence, traces of the object reflection, which are physical evidence and document. The most common traces that remain after the commission of terrorist directedness crimes are the traces of the use of explosives, explosive devices. The author gives the notion of an explosion, from the point of view of its criminalistic meaning, explores the main elements of an explosive device. Particular attention is paid to the classification of explosion traces, depending on conditions and time of trace formation, there are: 1) traces, the formation of which is associated with the illegal manufacture, acquisition, transfer, sale, storage, transportation or carrying of explosives or explosive devices; 2) preparation traces of the explosive device for the direct explosion; 3) traces of the use of an explosive device in the commission of crimes (traces of an explosion). For each classification group the author indicates the types of traces that are characteristic to it. In the traces, the nature of the actions of criminals, the traits of their personality and the circumstances of committing crimes of a terrorist directedness are objectively reflected. The study of traces makes it possible to reconstruct the mechanism and circumstances of the commission of a crime, the method of preparing it, committing and concealing it, the motives and purposes of the crime.

Keywords: crimes of a terrorist directedness, traces of explosive devices and explosion, classification of tracks of explosion, fight against terrorism.